

Українське жіноцтво у війні.

Сучасні Захисниці України стоять в одному ряду з багатьма поколіннями борців за свободу і незалежність. Навіть боротьба українських феміністок за права була тісно пов'язана із відстоюванням національного питання і виборювання держави. А під час Першої світової війни жінки вже не лише працювали у шпиталях, збирали допомогу для фронту, а й набували перший мілітарний досвід. До прикладу, Олена Степанів стала першою українською офіцеркою в австрійській та Українській галицькій армії, очолила жіночу соту в легіоні Українських січових стрільців.

Однак не менш значущою в історії боротьби українства за державну незалежність проти російського окупанта була участь жіноцтва в Українській Центральній Раді, Організації українських націоналістів та Українській повстанській армії. Підпільниці, розвідниці, зв'язкові, учасниці похідних груп, референтки Червоного хреста і пропаганди – їхня участь у Русі опору стала справжнім феноменом національно-визвольної боротьби часів Другої світової війни. У Червоній армії вони також служили в авіації і на флоті, в піхоті й кавалерії, розвідці, зв'язку. В тилу їх залучали до праці на військових підприємствах, у сільському господарстві, будівництві протитанкових ровів, окопів, бліндажів. Були й військовополонені, остарбайтерки. Одне слово, у воєнне лихоліття жінки виступали в різних іпостасях: дружина, мати, хранителька пам'яті, партизанка, військовослужбовиця. До речі, саме в той час з'явилися мовні відповідники чоловічих професій у жіночому роді: кулеметниця, танкістка, автоматниця, розвідниця.

Ще одна тема – участь жіноцтва в дисидентському русі 1950–1980-х років.

Деяким із них доводилося, залишаючись у тіні, бути підтримкою чоловіків-правозахисників, а дехто долучався до активного ненасильницького спротиву тоталітарній машині, стаючи засновницями Української гельсінської групи, “Союзу українок” та інших організацій.

Жіночі історії

Ці історії розповідають про жінок, які на передовій захищають Україну у сучасній війні, рятують поранених, волонтерять або роблять інший внесок у Перемогу. Інститут поширює ці історії через рубрику #FightForUkraine в соціальних мережах. Ось деякі приклади.

Ярина Чорногуз – українська поетеса, волонтерка, військовослужбовиця, морський піхотинець, бойовий медик, розвідниця Збройних сил України, лауреатка Національної премії України імені Тараса Шевченка 2024 року. Закінчила Могилянку і пішла на військову службу. У 2019 році вона доєдналася до команди добровольчого медичного батальйону «Госпітальєри». Згодом, пройшовши додаткове навчання, стала бойовим медиком у морській піхоті. Нині Ярина є частиною команди 140-го окремого розвідувального батальйону морської піхоти на посаді бойового медика взводу. Але працює і як розвідниця, пройшла курс військового застосування БПЛА від Центру підтримки аеророзвідки. За версією журналу «Forbes», Ярина Чорногуз увійшла до переліку топ-50 лідерок України у 2023 році. На війні вона написала збірку поезій «Як вигинається воєнне коло», яку видала в 2020-му. Присвятила її коханому Миколі Сорочуку, який загинув на передовій від кулі снайпера. Збірка відзначена премією літературного конкурсу видавництва «Смолоскип». Нині ж вийшла друга книга з текстами, які Яра написала за час повномасштабного вторгнення «Dasein: оборона присутності». Повномасштабне вторгнення РФ Ярина зустріла на Луганщині. Була на багатьох «гарячих» напрямках. Зокрема, брала участь у звільненні Лиману-Ямполя на Донеччині: «Перше відчуття, коли ходила по звільненій території, – підсилення віри в перемогу. Якщо ми звільнили це – вдасться звільнити все інше». «Коли сили рашистів суттєво перевершували нас кількісно й технічно, і кожний день ми проживали, як останній, – просто розуміла, що ми не маємо опції бути несміливими, бо на цьому тримається щит держави», – розповідає Ярина Чорногуз.

У 2020 році була бойовим медиком за контрактом, від 2021 — на передовій, як бойовий медик і розвідниця в 140-му окремому розвідувальному батальйоні Морської піхоти України. Виховує доньку Орісю, і вона з розумінням ставиться до маминого вибору та чекає її з перемогою. У 2022 році Президент Володимир

Зеленський нагородив бойову медицину медаллю «За врятоване життя». Ця історія – про маріупольку **Наталію Бабеуш**, яка два місяці у підземеллі «Азовсталі» готувала з води і сухпайків їжу для дітей і дорослих. Наталія багато років працювала на заводі «Азовсталь» машиністкою котлів. Під час повномасштабного російського вторгнення, коли вдома стало небезпечно, вони з чоловіком перейшли до заводського бункера. Під землею на глибині 3–4 метри прожили два місяці до евакуації. У сховку з ними перебувало близько 40 людей включно з вісьмома дітьми. Наймолодшій дитині було два роки. Наталія зголосилася готувати їжу для всіх. 35-річна жінка почала шукати собі роботу, аби якось витримати в бункері. Зрозуміла: щоб вижити – треба об'єднуватись. «У мене немає дітей, тому я вирішила, що краще за все підходжу на роль кухарки. Мій чоловік – сирота, і я не хотіла, щоб ще якась дитина втратила маму. Тому сказала людям, що поки жива, то готуватиму», – розповідала вона згодом. Дві імпровізовані кухні Наталі знищили бомби. Одна була просто неба, і там вціліла тільки каstrуля, а друга – під дахом, але туди теж прилетіло. Тому згодом жінка почала готувати в підземеллі, на сходах. З реліквію в неї була напівспалена каstrуля та щось схоже на мангал. Щоб навіть маленькі діти могли її покликати, Наталя вигадала прізвище «Тьотя Суп». Воно прижилося. Їжу доводилося суттєво економити. З запасів були крупи, які прихопили деякі родини, й те, що в сухпайках. Тому в основному їли суп – раз на день. «Фірмовий» суп, на якому виживали люди з Наталиного бункера, мав простий рецепт: на 30 літрів води з промислових резервуарів одна-дві консерви з сухпайків. На вечерю був тільки чай. Найбільше Наталя боялась одного дня сказати дітям, що в них уже немає що

їсти. «Вони малювали мені малюнки з їжею та мріяли про піцу і картоплю фрі», – згадує Наталія Бабеуш. Вона ж, щоб підтримати, намагалася втілити дитячі бажання про таку недоступну на війні їжу. Одного разу, коли у бункері знайшлися чотири картоплини, Наталя посмажила дітям деруни, аби замінити картоплю фрі. Жінка вигадувала рецепти з того, що опинилося під рукою, щоб підняти дух і допомогти пройти через пекло облоги. З бункера під час евакуації вона забрала ті дитячі малюнки і досі береже їх.

Першим, що з'їла Наталя, вибравшись із «Азовсталі», був окраєць хліба з маслом. Вона хоче написати посібник із виживання, який міг би допомогти людям, у чиє життя увірвалася війна.

Валентина Макаренко. Волонтерка і вокалістка, яка після загибелі батька пішла на фронт і сама загинула в бою. Народилася в місті Кропивницькому Кіровоградської області. У 2015 році разом із родиною переїхала до Києва. З дитинства захоплювалася музикою й хотіла пов'язати з нею життя. Займатися вокалом Валентина почала ще з 5 років, а вже в дорослому віці стала студенткою Київського національного університету культури і мистецтв, де здобула освіту за фахом естрадного вокалу.

Пізніше молода вокалістка також вступила до Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва. Паралельно вона працювала майстринею в салоні краси й навіть хотіла розробити власну методику розвитку через музику для дітей з особливими освітніми потребами.

Проте всі її життєві плани були призупинені з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році. Коли батько Валентини, Віталій Філіпов, пішов на фронт добровольцем під позивним «Патон», вона стала активною волонтеркою – допомагала йому та його побратимам із забезпеченням усім необхідним.

Отримавши восени 2022 року звістку про загибель батька поблизу Балаклії на Харківщині, Валентина вирішила продовжити його справу та долучитися до Сил оборони України. Вона створила благодійний фонд «Патон», пройшла курси тактичної військової медицини й влітку 2023 року приєдналася до 4-ї окремої танкової бригади кулеметницею.

9 січня 2024 року під час виконання бойового завдання на Харківщині

Валентина Макаренко загинула від прямого влучання протитанкової керованої ракети в машину, якою вона з побратимами поверталася з позицій. Захисницю поховали на Лісовому кладовищі в Києві неподалік від батька. Валентині назавжди 23 роки.

Марина Гриценко (позивний «Мері»). Бойова медикinja, пластунка, в цивільному житті – головна зберігачка фондів Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана. Загинула на фронті 7 серпня 2025 року. Їй було 39.

Вона родом із Ріпок, що на Чернігівщині. Захоплювалась музикою та українською історичною обрядовістю. До пластунів долучилася в 2021 році разом із донькою Юлею. Була писарем станиці Чернігів. 3 лютого 2023 року Марина стала стрільцем-санітаром у 3-й окремій штурмовій бригаді. Молодша сержантка. Брала участь у боях за Харківщину. У травні 2025-го нагороджена орденом «За мужність» III ступеня як медикinja 1-го штурмового батальйону бригади. За те, що "довела свою відданість і хоробрість, рятуючи побратимів на передовій".

Загинула разом із двома побратимами від ворожого дрона під час виконання бойового завдання.

Спогади про Захисниць України

Із березня 2022 року Інститут згадує про цивільних культурних, духовних та спортивних діячів, у тому числі жінок, які стали жертвами російської агресії, в матеріалах у соціальних мережах під рубрикою «Росія вбиває». Подаємо деякі із них.

Вікторія Рощина – журналістка, закатована в російському полоні. «Їй важливо було розповідати про українців на окупованих територіях. Її неможливо було зупинити, стримати. Вона повністю була присвячена журналістиці», - згадує про неї головна редакторка «Української правди» Севгіль Мусаєва. Віка була журналісткою та ведучою на Українському радіо, UA:Першому, писала для Крим.Реалії, Цензор.нет, «Української правди», «Радіо «Свобода». Останні чотири з половиною роки працювала на «Громадському», випустивши десятки репортажів і стрімів з-під урядових будівель і залів суду. Зокрема, вона в прямому ефірі показала звільнення з полону нацгвардійця Віталія Марківа, повернення Олега Сенцова, Миколи Карпюка та інших політв'язнів. Створила серію документальних фільмів, де порушувала такі теми, як підліткова

злочинність та наслідки ув'язнення, посттравматичний синдром, історії українських моряків, які кілька місяців пробули в російському полоні ще до повномасштабного вторгнення. Повномасштабне вторгнення вона зустріла в Щасті на Луганщині. Просто передчувала, що от-от щось почнеться, а тому приїхала заздалегідь. Пізніше вона побувала в окупованому Енергодарі, спілкувалася з мешканцями Волновахи, Маріуполя, Мелітополя, опублікувала репортажі з Гуляйполя і Запоріжжя, які були під постійними обстрілами. 27 липня 2023 року Вікторія перетнула українсько-польський кордон. Далі з боку Польщі вона планувала потрапити на територію Росії, а звідти – на окуповані території. Однак 3 серпня зв'язок із нею перервався. Згодом ім'я журналістки виявилось в списках полонених. Її готували на обмін. В середині вересня Вікторія мала повернутися додому, але не дочекалася. За офіційною версією російської сторони, вона померла під час етапування з Таганрога до Москви. За попередньою інформацією, сталося це ще 19 вересня, однак батькові Вікторії повідомили про це лише 10 жовтня. Поховали журналістку 8 серпня 2025 року на Байковому кладовищі в Києві.

Ще одна журналістка – **Тетяна Кулик**. Вона була однією з найстаранніших і найкращих на курсі студенткою Національного університету культури і мистецтв. «Таня була моєю студенткою. З того мого першого курсу, коли студенти були мого віку. Тому ми поза парами дружили, разом ходили на каву», – згадує ті часи телеведуча Анжеліка Рудницька. Любила родину: чоловіка – талановитого хірурга-онколога Павла Іванчова та 18-річну доньку-студентку. Тетяна вміла працювати в кадрі і поза ним. У 2015-2017-х була заступницею директора ТОВ «Хрещатик, 26», потім головною редакторкою суспільно-публіцистичних програм і ведучою «Центрального каналу», Всесвітньої служби радіомовлення України, телеведучою Суспільного мовлення. Її «коником» були розмови з цікавими людьми в студії. Важко порахувати, скільки політиків, акторів, громадських діячів і просто неординарних людей Тетяна Кулик «підсвітила» своїми питаннями. Вона ненавиділа війну. Хоча саме війна подарувала їй знайомство з фантастичними людьми. «Нація непереможних» – так називався її останній проєкт, який Тетяна задумала і вела, виконуючи

обов'язки головного редактора Головної редакції мультимедіа Укрінформу. Не так давно, в рамках цього проєкту, вона записала розмову з очільником ГУР Кирилом Будановим. У неї було ще багато творчих планів, які так і лишилися нереалізованими. Бо в ніч з 25 на 26 лютого в її будинок влучив російський шахед, перетворивши затишний дім на купу руїн. Вранці рятувальники знайшли під завалами тіла Тетяни та її чоловіка. Тетяна Кулик стала 98 медійницею у списку загиблих у період російсько-української війни (семеро з них – іноземці).

Волонтерка з Бучі **Жанна Каменєва**. Вона почала їздити на Донбас, у зону бойових дій 2014 року. Разом з друзями взяла під опіку інтернат у Гірському на Луганщині, регулярно збирала подарунки, їздила до дітей на свята. До бійців добиралася в найгарячіші точки. «Вона могла дістати все, возила допомогу туди, куди ніхто не їздив, мала здатність випромінювати оптимізм і доброту», – згадували її колеги. 24 лютого 2022 року Жанна зустріла в Бучі. Вивезла двох дітей до знайомих у Житомир і 26 лютого повернулася до Бучі. Її чоловік Геннадій Каменєв, який доєднався до оборонців Київщини, намагався вмовити дружину повернутися до дітей. Але вона була налаштована рішуче: «Я хочу бути біля тебе. Треба ж комусь подавати патрони». Жанна не могла залишити без допомоги людей, які опинилися в біді, – підвозила продукти, ліки. До 4 березня включно волонтерка вивозила бучанців на своєму мікроавтобусі до Ірпеня, звідки відправлялися евакуаційні потяги. 5 березня Жанна ще встигла повідомити чоловікові, що на їхню та сусідні вулиці в Бучі зайшла російська техніка. Після цього жінка вирішила вибиратися з міста. З нею в машині виїздили сусідка Марія Ільчук та колега Таміла Міщенко з 14-річною донькою-художницею Анею. На мікроавтобусі були написи «Діти» та «Евакуація», з вікна як білий прапор звисало простирadlo. Але це не зупинило росіян – на розі вулиць Вокзальна та Яблунська автомобіль розстріляли з автомата, потім по ньому вистрілили ще з ручного протитанкового гранатомета. Рідні впродовж місяця розшукували Жанну та її пасажирок. Їхня доля стала відомою лише після звільнення Бучі. Згоріле авто мало нагадувало мікроавтобус Жанни – від вогню синій кузов став зовсім білим. Але, звіривши номери та

VIN-код, її чоловік Геннадій зрозумів, чия це машина. Серед згарища знайшли вщент обгорілі останки чотирьох людей.

У 2023-му, до річниці визволення Бучі від російської окупації, Жанну Каменєву нагородили орденом «За мужність» III ступеня. Її згоріле авто, на якому вона так і не доїхала до місця порятунку, було передане в Берлін як експонат виставки «Заповіт Бучі». У Жанни залишилося двоє дітей 12 й 15 років.

Матеріали Українського інституту національної пам'яті про жіночі історії в боротьбі за Незалежність України «Україна – це країна героїв».

Соціальний ролик, створений Інститутом до Дня пам'яті захисників України спільно із ГО «Об'єднання матерів і дружин Захисників України», щоб підкреслити важливість вшанування військових, які пожертвували життям за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Відео наголошує на необхідності щоденного вшанування загиблих захисників і захисниць хвилиною мовчання і нагадує суспільству, що війна триває з 2014 року, а життя кожного і кожної з полеглих – це ціна нашої свободи: <https://www.youtube.com/watch?v=msCWIDXMsTo>.

Відео створене на замовлення Об'єднання матерів і дружин Захисників України у партнерстві з Українським інститутом національної пам'яті.

Виготовлення ролика: Young&Hungry Production. Ілюстратор – Максим Паленко. Проект “Жінки, які загинули за Україну” (https://www.youtube.com/watch?v=8vLnaG0iN4k&list=PLitKIb_cEyqce9j3epwLk8n7ievvz2UErU) – створений Жіночим ветеранським рухом за підтримки Українського інституту національної пам'яті. У 9 відео учасниці Жіночого ветеранського руху розповідають про загиблих посестер, з якими товаришували, вчилися військовій справі, разом служили у Збройних силах, спільно брали участь у бойових діях на Сході України. Вони не просто пригадують, якими були загиблі посестри, але намагаються пояснити, чому та як вони зробили такий вибір – добровільно піти захищати свій народ, з позиції жінки, яка пішла на війну.

Календарі та плакати “Українські жінки XX століття”

(<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/kalendar-ukrayinski-zhinky-hh-stolittya> ,
<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/nastilnyy-kalendar-na-2021-rik-ukrayinski-zhinky-hh-stolittya>).

Проект про виняткових в історії України жінок.

Оксана Мешко, Галина Мазепа, Євдокія Доля, Софія Окуневська, Олена Теліга, Марія Бачинська-Донцова та інші в різний спосіб вплинули на становлення та розвиток української держави, її культуру, освіту й науку наприкінці XIX–XX століттях.

Видання Інституту:

«Дівчата зрізають коси» / «Girls cutting their locks» (українською мовою:

<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/divchata-zrizayut-kosy-knyga-pro-zhinok-na-viyni>);

англійською:

<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/divchata-zrizayut-kosy-angliyskoyu-movoyu-girls-cutting-their-locks>). Книга містить спогади 25 жінок- військових про бойові операції різних років на Луганщині та Донеччині, звільнення українських міст та сіл від окупантів, побратимів, місцевих мешканців, воєнний побут, а також роздуми про становище жінки в українському війську в різні періоди війни. Розповіді, записані з листопада 2017 до липня 2018 року воєнною кореспонденткою Євгенією Podobnoю, доповнені фотографіями із зони бойових дій.

«Свідчення про війну. Чернігівська та Городнянська громади» – це фрагменти усноісторичних інтерв'ю з мешканками і мешканцями Городнянської громади та міста Чернігова, що пережили окупацію та облогу в березні 2022 року

(<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/svidchennya-pro-viynu-chernigivska-ta-gorodnyanska-gromady>). Записи є частиною партнерського проекту «Зміцнення

соціальної згуртованості та заснування суспільного договору в постраждалих від

війни Чернігівській області», який діє в Україні з листопада 2022 року в партнерстві Інституту із миротворчою організацією ПАКС (РАХ)-Нідерланди, громадськими організаціями «Український центр ненасильницького спілкування і примирення «Простір гідності», «Центр Доброчин». На основі свідчень було створено вуличну виставку, в якій матеріали подані в ширшому форматі.